

Батанов О. В. Парламентаризм у системі категорій сучасного конституціоналізму. Часопис Київського університету права. 2024. № 2. С. 36–42.

Автор: Батанов О. В.

Організація: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України

Видання: Конституціоналіст · 2024

Дата публікації: 2024-09-16

Постійна адреса: <https://constitutionalist.com.ua/batanov-o-v-parlamentaryzm-u-systemi-katehorij-suchasnoho-konstytutsionalizmu-chasopys-kyivskoho-universytetu-prava-2024-2-s-36-42/>

Відомості про автора

Батанов О. В.

Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України

Анотація

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО.

МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

DOI: [10.36695/2219-5521.2.2024.5](https://doi.org/10.36695/2219-5521.2.2024.5)

УДК 340.12; 342.4; 342.53

О.В. БАТАНОВ

Олександр Васильович Батанов, доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, провідний науковий співробітник відділу конституційного права та місцевого самоврядування Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України"

ORCID: 0000-0002-0239-4539

ПАРЛАМЕНТАРИЗМ У СИСТЕМІ КАТЕГОРІЙ СУЧАСНОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

Постановка проблеми. Без актуалізації юридичною наукою свого знання, зокрема за допомогою адаптування понятійно-категоріального апарату й методологічних підходів до потреб і викликів часу, справжнє розуміння змін та вироблення на основі цього адекватних рішень, є вкрай проблематичним. В умовах викликів сьогодення виокремлюють внутрішні та зовнішні детермінанти формування дефінітивного апарату права. Внутрішніми детермінантами формування дефінітивного апарату права є: а) становлення та розвиток юридичної науки загалом і передусім загальнотеоретичної юриспруденції; б) антропологізація правового знання; в) поступове зміщення акцентів в осмисленні феномена права як особливої соціонормативної системи з позитивізму на юснатуралізм та інтегративне праворозуміння; г) розроблення значної кількості нових доктринальних напрямів (ідей, концепцій, теорій, положень) право- та державорозуміння. Зовнішніми детермінантами формування дефінітивного апарату права є: а) стрімке становлення блоку так званих соціогуманітарних наук; б) динамічний розвиток усіх важливих сфер та галузей суспільного життя; в) антропоцентризм як загальний філософсько-світоглядний напрям; г) розвиток громадського або суспільного інтересу до правових питань; д) зміна типів наукової раціональності та ціннісної шкали осмислення правових явищ!.

Тому уточнення основних термінопонять конституційно-правової доктрини дозволяє більш повно досліджувати її основні проблеми загалом, а також окремі галузеві та інституційні питання, пошук відповідей

на які має ключове значення для розуміння сутності багатьох сучасних конституційно-правових явищ і процесів.

Одним із таких понять є парламентаризм.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти теорії та практики сучасного парламентаризму, парламентського права та процесу досліджували такі сучасні вчені, як М.О. Баймуратов, Ю.Г. Барабаш, А.З. Георгіца, В.С. Журавський, А.М. Колодій, А.Р. Крусян, М.П. Орзіх, В.Ф. Погорілко, В.М. Скрипнюк, О.В. Скрипнюк, І.Є. Словська, Ю.М. Тодика, В.Л. Федоренко, Т.А. Француз-Яковець, В.М. Шаповал, Ю.С. Шемшученко та ін.

Формулювання мети статті. Враховуючи актуалізацію проблеми оновлення категоріального апарату сучасного конституціоналізму, метою статті є концептуалізація визначення поняття парламентаризму в умовах викликів теорії та практики

Викладення основного матеріалу дослідження. Традиційно поняття парламентаризму вітчизняні та зарубіжні дослідники розглядають у кількох аспектах. У широкому розумінні це «система організації державної влади, яка характеризується вагомою і значною роллю парламенту, передбаченими конституцією можливостями його активного впливу на суспільне життя завдяки наявності демократичних функцій (законодавчої, бюджетної, установчої, контрольної), процедур та механізмів взаємодії з іншими органами державної влади тощо», а також «сукупність поглядів, ідей, спрямованих на утвердження верховної ролі парламенту в системі органів державної влади».

© О.В. Батанов, 2024 * Oleksandr Barano», Doctor of Sciences (Law), Professor; Leading Researcher of Department of Constitutional Law and Local Selfgovernment of the Koretsky Institute of State and Law of the National Academy of Sciences of Ukraine

Утім, існують і інші підходи щодо розуміння цього феномена. Зокрема, парламентаризм потлумачено як «складна політико-правова категорія, яка опосередковує особливе, пріоритетне місце парламенту в політичній системі та апараті держави, специфічний характер впливу представницького органу на суспільні відносини шляхом реалізації представницьких, законодавчих, установчих, контрольних та інших функцій 1 повноважень»?, «форма державного керівництва, якій властиві провідне становище представницького органу в системі державних органів, контроль парламенту за виконавчою владою, поділ праці законодавчої та виконавчої, привілейоване становище депутатів та їхня юридична незалежність від виборців»?, «особлива система дер-

жавного керівництва, що базується на поділі влади, та демонстрації законодавчої та контрольної компетенції парламенту»?, «система організації державної влади в рамках тієї або іншої форми державного правління», що «характеризує і організацію громадського життя, і ступінь демократизації суспільства»є, «режим діяльності публічної влади, зумовлений провідною роллю у її механізмі представницького законодавчого органу влади»", «різновид форми правління, за якої виконавча влада, яка ототожнюється з урядом/кабінетом, формується парламентом, відповідно уряд є відповідальним перед законодавчою владою за свою діяльність»?, «система представницьких органів влади, за якої чітко розподілені функції законодавчих органів і в якій вирішаль-

ну роль відіграє парламент як постійно діючий представницький орган влади» та «історично зумовлений наслідок суспільно-політичного розвитку, породжений формуванням і становленням державності», «не тільки система організації влади, взаємодії держави та суспільства, а й левна ідеологія, яка включає в себе низку демократичних цінностей, серед яких саме парламент повинен займати провідне місце»!0, «інституційна основа демократичної форми правління» та «політичний інститут влади»! «система цінностей, ідеологій і практик позиціонування парламенту не тільки як єдиного законодавчого, а й як правозахисного органу державної влади, тобто такої установи, яка своєю діяльністю відтворює (або прагне до цього) демократичну (людиноцен-

тристську) модель взаємин громадянина, суспільства і держави»!?, «принцип, який має політико-правове значення, соціально-політичне та державно-правове явище, особлива система управління державою, структурно і функціонально засноване на принципах поділу влади, верховенства закону при провідній ролі парламенту в цілях реалізації конституційного закріплення повновладдя народу», «шкала соціальних цінностей, де панує закон, де затвердилися принципи верховенства права та існує розподіл влади, де громадянське суспільство характеризується демократизмом і високою політико-правовою культурою» та «система організації й функціонування верховної державної влади, що характеризується чітким розподілом законодавчих і виконавчих функцій при привілейованому положенні законодавчого органу - парламенту стосовно інших державних органів»!», «широке за змістом поняття, яке охоплює і форму організації державної влади, і конкретний спосіб управління державою, і механізм взаємодії парламенту з інститутами виконавчої та судової гілок влади, і систему взаємодії держави та суспільства»!5, «система державного устрою, при якій парламент грає переважну роль не тільки як законодавчий орган, а й як орган верховного контролю над виконавчою владою»!», «система організації влади, в якій парламент відіграє суттєву політичну роль, виступає в якості важливого суб'єкта та об'єкта політичної боротьби»! «представницькі основи у формуванні державної влади та управління» 8, «інститут

демократії, що виражає та реалізовує принцип представництва інтересів різних соціальних груп, втілює уявлення про колегіальність прийняття політичних рішень»!», «історично зумовлена організація суспільно-політичного буття, включаючи сферу державної влади, для якої притаманна особлива та істотна соціальна роль інституту парламенту»°, «співтворчість держави і суспільства за провідної ролі законодавчої влади»?!, «фактор дотримання прав людини»?2, «складноструктурований політичний простір, що має систему сутніснофункціональних характеристик у сфері діяльності законодавчо-представницького органу, його взаємодії з іншими гілками влади та складовими політичної організації суспільства»? «політико-правовий інститут, що

формується у процесі становлення й розвитку демократичних засад функціонування влади, характерними ознаками яких є: представництво суспільних і корпоративних інтересів, поділ влади на законодавчу, виконавчу й судову, дієвість механізму стримувань і противаг»?! тощо.

Таке різноманіття підходів до розуміння природи парламентаризму в сучасній державі можливе лише за умови обов'язкового врахування спільних рис у визначеннях цього поняття. У них, зокрема, на думку вітчизняних дослідників: 1) сказано про систему цінностей, принципів, ідеологій і практик позиціонування парламенту в механізмі сучасного конституціоналізму та демократичного державного ладу; 2) вказано на організацію конституційного механізму публічної влади та систему взаємодії держави й громадянського суспільства; 3) ключовим положенням є фіксація ролі ступеня впливу парламенту в процесі здійснення державно-владних повноважень (провідна, головна, домінуюча, верховна чи особлива); 4) зазначено умови існування парламентаризму, його складників та обов'язкових атрибутів; 5) парламентаризм постає як система з наявною багатоманітністю її інтегративних, системних та функціонально-телеологічних якостей тощо.

Зроблено висновок, що концептуальний аналіз природи парламентаризму в сучасній державі дає змогу виявити його типові характеристики, притаманні не лише системам з тривалим еволюційним процесом парламентаризму, а й новітнім системам, функціонування яких тісно пов'язане з адаптацією на вітчизняних теренах позитивного досвіду політичного розвитку інших країн.

На підставі цього об'єктом парламентаризму (як предмету наукового пізнання та навчальної дисципліни - авт.) визначаються «суспільні відносини, що визначають Україну як демократичну соціальну державу й система функціонування та інституалізації представницької і законодавчої влади», а предметом — «феномен парламентаризму в історичному, аналітичному, національному аспектах, еволюція теорії парламентаризму, класифікація, структура, функції, тенденції розвитку сучасних парламентів».

Часопис Київського університету права * 2024/2 37

Звідси можна виділити типові характеристики, які відображають сутнісну багатоманітність і складність парламентаризму як 1) реального політико-правового інституту, який втілює в собі єдність представницької та

законодавчої влади в суспільстві з дієвим механізмом поділу влад; 2) особливого феномена розширення влади парламенту й утворення парламентського уряду. Фактично в цьому контексті йдеться про певний вид виконавчої влади, характерної для парламентської республіки; 3) ідейно-теоретичної концепції, що служить науковим обґрунтуванням необхідності функціонування парламенту як інституту, у компетенцію якого входить виконання чітко окреслених суспільно значимих функцій; 4) процесу збереження пріоритету демокра-

тичного представництва за фактичного дистанціювання обраних представників від виборців, які делегували їм на обмежений часовими рамками термін свою волю та владу. Причому таке дистанціювання безпосередньо пов'язане з функціональним призначенням законодавчо-представницького органу».

Отже, ми бачимо, що в конституційно-правовій та політичній доктрині увагу акцентовано на сутнісно-субстанціональному, функціонально-телеологічному, системно-структурному або інших аспектах парламентаризму. Утім, ураховуючи, що сучасний етап розвитку інститутів парламентської демократії в Україні обумовлений періодичними змінами в алгоритмі організації та функціонування конституційно-правового механізму державної влади, що насамперед пов'язане із застосуванням його парламентсько-президентської або президентсько-парламентської моделі, а також якісним оновленням та розширенням предмету, системи, структури та змісту конституційного права, вважаємо, що сутність і зміст парламентаризму необхідно роз-

глядати та розуміти в системній єдності його ознак, атрибутів та критеріїв, аспектів, видів та форм з точки зору відповідних західних стандартів парламентської демократії. Це особлива демократична система організації вищої державної влади, інституційно та функціонально побудована на принципах поділу влади та верховенства права за провідної ролі парламенту з його законодавчими та контрольними прерогативами з метою утвердження демократії та розвитку соціальної справедливості.

У цьому аспекті, зокрема, доволі вдалим є розгорнуте розуміння парламентаризму за сутністю, змістом та формою, визначення поняття якого було запропоноване А.З. Георгіцею, згідно з яким це «визначена в конституції та інших законах і відповідним чином трансформована у практичну площину організація влади в державі і суспільстві, при якій парламент, побудований на демократичних засадах, володіє юридичним статусом і реальними повноваженнями представницького, законодавчого, контрольного й установчого характеру в бюджетно-фінансовій і зовнішньополітичній сферах і своєю активною діяльністю виступає гарантом захисту інтересів як більшості, так і меншості громадян країни»?⁶, Отже, прагнучи дати визначення поняття парламентаризму, насамперед варто підкреслити колосальний

ціннісний потенціал не лише принципу поділу влади та верховенства інституту парламенту, а й загалом парламентаризму як політико-правової ідеології, що становить систему ідеалів та ідей про фундаментальні цінності парламентської демократії (їхню генезу, систему, форми вираження, методи та ступінь реалізації та захисту). Так, наприклад, суверенітет народу, верховенство права, поділ влади, вільні та демократичні вибори, багатопартійність, відповідальне правління є сенсоутворювальними цінностями парламентської демократії та сучасного парламентаризму. Допоки в процесі формування, організації та діяльності парламенту України - Верховної Ради України, - його взаємодії з іншими органами публічної влади та громадянським

суспільством, відповідні цінності та принципи не знайдуть свого всебічного втілення, парламентаризм залишатиметься лише привабливою демократичною декларацією??. У цьому контексті формування сучасної вітчизняної доктрини парламентаризму поставило перед ученими-конституціоналістами низку концептуальних завдань, від вирішення яких, власне, і залежить результативність переосмислення сутності, змісту (системи) та функцій парламентаризму та парламентського права як підгалузі конституційного права. Одним із таких завдань є остаточна відмова від догматичних рудиментів радянської юридичної науки, яка, попри те, що парламентське право та парламентаризм взагалі були не властивими тогочасній правовій теорії та практиці, як це не дивно, має прихильників у вітчизняній полі-

тичній доктрині парламентаризму. Насамперед це проявляється в проникненні в матерію парламентського права багатьох принципів, підходів та стереотипів, властивих теорії та практиці радянського державного будівництва, а також державній (етатистській) концепції організації народного представництва. Свідченням тому є, зокрема, позиція О.В. Скребець, яка стверджувала, що «елементи парламентаризму в СРСР

відповідали у своїх основних рисах функціональній характеристиці парламентів у країнах відображеного політичного розвитку — основною їх функцією було узгодження інтересів несамоврядованих соціальних груп як між собою, так і з інтересами всього суспільства, державними інтересами». Також нею обґрунтовано тезу, відповідно до якої «парла-

мент СРСР був інтегрованою групою інтересів, що представляла всю націю на принципі делегатства»?¹. Критично оцінюючи таке бачення радянського минулого, заслуговує на підтримку позиція, яку обґрунтовує Ю. В. Ломжець. На його думку, «невід'ємною ланкою парламентаризму є громадянське суспільство, в рамках якого формуються соціокультурні, аксіологічні та поведінкові передумови консолідації парламентської моделі розподілу влади. Тільки взаємодія всіх названих компонентів дозволяє говорити про парламентаризм як про цілісну систему, а характер взаємодії цих компонентів визначає ефективність функціонування парламентаризму в умовах трансформації тоталітарних політичних структур». Ураховуюче це, Ю. В. Лом-

жець вважає, що «парламентаризм відноситься до характеристик саме демократичної держави, однією з ознак якої є розподіл влади. Для такого механізму здійснення державної влади не є характерним верховенство якої-небудь гілки або органу. Навпаки, саме рівність і наявність системи стримувань і противаг дозво-

ляють говорити про реальний розподіл влади, тобто про демократичний характер конкретної держави. У зв'язку з цим можна стверджувати, що наявність в державі парламенту є показником прогресивності суспільства. Акцент повинен робитися не на верховенстві парламенту, а на його особливій ролі як єдиного органу народного представництва в системі державної влади. Саме представницька природа парламенту дозволяє йому здійснювати законодавчу діяльність і виступати від імені всього народу як всередині країни, так і в міжнародних відносинах»².

Важливо й те, що формування парламентаризму потребує серед інших умов наявність ключових атрибутів громадянського суспільства, одним із провідних інститутів якого є політичні партії, що представляють акумульовані та узагальнені інтереси різних соціальних груп. У вітчизняній політичній науці чітко визначено значення реальної багатопартійності та партійного розвитку в умовах парламентаризму та ролі партійного чинника в структурі владних відносин, оскільки державно-управлінські рішення безпосередньо стосуються визначення пріоритетів політики та виділення необхідних для їхньої реалізації ресурсів. Ґрунтовний аналіз зарубіжної та вітчизняної практики утворення та функціонування партій в умовах парламентаризму,

створення за їхньої участі парламентсько-урядових коаліцій, свідчить про їхню роль у формуванні найбільш сприятливих умов та дієвих чинників партійно-політичного структурування суспільства, забезпечення його стабільності, удосконалення демократичних засад взаємодії гілок влади тощо.

Також варто підтримати позицію Ю.Г. Барабаша, який, розглядаючи феномен парламентаризму з такою визначальною засадою конституційного ладу, як народовладдя³!, робить висновок, що, по-перше, парламентаризм як режим здійснення державної влади, насамперед характеризується закріпленням за парламентом статусу єдиного представницького і законодавчого органу влади, який активно виконує покладені на нього Функції з реалізації та захисту інтересів народу. Водночас його рішення мають беззаперечний авторитет серед усіх суб'єктів права, особливо серед органів і посадових осіб виконавчої влади, та, по-друге, парламентаризм дуже тісно пов'язаний із народовладдям, оскільки за відсутності ефективного органу народного

представництва немає ніяких підстав говорити про повноцінне втілення в життя принципу народного суверенітету, оскільки нереалізованою залишається його «представницька» складова⁴. М Саме тому феномен парламентаризму характеризує не тільки державу та її механізм. Його природа відбивається у взаємодії держави і суспільства, у деяких рисах останнього. Наслідком такої взаємодії та її передумовою є демократичний політичний режим. Парламентаризм можливий тільки в умовах демократичного політичного режиму, а справжня демократія будується на реальному парламентаризмі⁵. Водночас парламент і парламентаризм - поняття взаємопов'язані і взаємозумовлені, але зовсім не рівнозначні. Парламентаризм не може існувати без парламенту, адже його підвалиною є саме сильний і повновладний парламентаризм.

Але парламентаризм є також вищою якістю функціонування парламенту в сучасних умовах⁶. У цьому контексті Л.І. Павлова вказує, з одного боку, на «наявність сильного, конструктивного, дієвого парламенту

як умову існування парламентаризму». Вона також наголошує на «необхідності відмови від одностороннього визначення поняття «парламентаризм» - лише як провідної ролі парламентів у системі державної влади і пропонує розглядати його як теорію та практику діяльності парламенту». Таке розуміння дозволить значно глибше осягнути сутність парламентаризму - як «моделі влади і суспільно-політичного явища».

Розвиток парламентаризму залежить не лише від діяльності парламенту, а й від ефективного функціонування інших державних органів та «багатомірного явища, що має взаємозв'язок і взаємовплив з багатьма елементами політичної системи суспільства». Таке уявлення про парламентаризм, вважає дослідниця, «охоплює багато суспільно-політичних явищ, пов'язаних із парламентською діяльністю: участь громадян у виборчих компаніях, функціонування самого представницького органу, діяльність політичних партій та інше». Ці та інші ціннісні характеристики змушують звернути увагу на цивілізаційно-історичний контекст парламентаризму. Осмислення як історичного, так і сучасного досвіду організації та діяльності державної

влади, її взаємодії з громадянським суспільством крізь призму цивілізаційного підходу дозволяє зрозуміти перспективи парламентаризму в Україні у віддаленому майбутньому. Без перебільшення, цивілізаційний підхід дозволяє зрозуміти сенс національного досвіду парламентаризму та порівняти його з досвідом демократичних реформ на Заході, де парламентаризм уже тривалий час є стійкою цивілізаційною традицією.

У цьому аспекті, зокрема, розкривається процес формування парадигмальної конструкції парламентаризму як конституційної цінності, інституційної та функціональної основи вітчизняного конституціоналізму, концептуального відображення політико-правової стратегії та практики організації та діяльності вищих органів державної влади, їхньої взаємодії з громадянським суспільством тощо.

Адже, як зазначає О.М. Бориславська, «парламентаризм в Україні функціонує у рамках більш загальної системи - конституційної системи державного правління або ж системи конституціоналізму європейського зразка. Відтак, закономірності розвитку європейської моделі конституціоналізму і парламентаризму, як одного з її елементів, суттєво впливають на відповідні суспільні відносини у нашій державі. З огляду на це, для вирішення національних проблем функціонування органу законодавчої влади, важливо враховувати загальні закономірності, виклики та тенденції розвитку парламентаризму в умовах цієї моделі. Лише їх врахування разом із глибоким аналізом національних особливостей сприятиме вирішенню сучасних проблем

парламентаризму в Україні»: «Варто підтримати висловлену у вітчизняній політико-правовій науці позицію, згідно з якою залежно від галузі знань, у якій використовується поняття «парламентаризм», можна виділити його філософське, соціологічне, психологічне, політологічне та інше розуміння, кожному з яких притаманні як загальні, так і відмінні». Часопис Київського університету права * 2024/2 39

ні риси, пов'язані з особливостями предмету наукового дослідження та обумовлених цим предметом засобів дослідження. Кожен підхід до розуміння сутності відображає певні його аспекти тією мірою, у якій воно є предметом дослідження окремої науки. Лише інтегрування всіх підходів може відобразити характеристику парламентаризму як цілісного соціального явища.

Це вимагає, крім цивілізаційного та формаційного підходів, традиційно використовуваних для дослідження проблематики розвитку моделей парламентаризму у світовій цивілізації, застосування філософського, психологічного, гносеологічного, соціологічного, аксіологічного, функціонального, генетичного, інструментального, системного, історичного, нормативного, порівняльного та політологічного підходів. Це дозволить запобігти двом проблемам, які певною мірою ускладнюють дослідження правових систем світу: по-перше, ототожнення схожих лише за зовнішніми формальними ознаками, але різних за змістом правових інститутів і, по-друге, необґрунтованих висновків щодо доцільності імплементації таких форм державного устрою, що

виправдали себе в інших країнах та особливостей їхнього функціонування без урахування відмінностей ціннісних, соціально-психологічних, соціально-економічних та інших детермінант суспільного життя. Досліджуючи концептуальні проблеми становлення, розвитку та забезпечення принципів парламентаризму не лише в умовах формування демократичної державності в окремих національних державах, а й в контексті глобалізації сучасного світу, варто розглядати парламентську демократію та парламентаризм як міжнародний стандарт у конституційному праві. Сьогодення характеризується тенденціями актуалізації

міжнародних стандартів, відходу від авторитаризму, що виражається в інституціоналізації та конституціоналізації

ції демократії (зокрема й насамперед парламентського типу) у державному житті, наданні правового характеру відносин держави, громадянського суспільства та громадянина. Наприклад, права людини (зокрема й політичні) ще більшою мірою стали затверджуватися як інститут, який визначає взаємини у світовому співтоваристві, що дозволяє говорити про «глобалізацію прав людини». Глобалізація прав людини підтверджує універсальність прав людини, проявом якого стало формування міжнародних стандартів прав людини і їхня імплементація у внутрішньому законодавстві більшості країн світу. У зв'язку з цим звертаємо увагу на ґносеологічні (епістемологічні) аспекти процесів парламентаризації в демократичній державі, що свідчать про чинники особливої уваги до них з боку суспільства та держави.

далекосяжні наслідки становлення класичного парламентаризму та інститутів парламентської демократії, їхнього перманентного розвитку в окремих європейських державах, європейському континенті загалом 1 загальноцивілізаційному значенні з точки зору формування українського, європейського та світового конституціоналізму, процесів демократизації глобалізації та європейської міждержавної інтеграції.

Висновки. Підсумовуючи результати проведеного дослідження, можна зробити висновок, що тільки у

своїй єдності означені та інші аспекти в розумінні сутності парламентаризму (зокрема в контексті ідей та цінностей світового конституціоналізму, його змістових та системно-структурних характеристик, серед яких суверенітет, демократія, народоправство, правовладдя, поділ влади) дозволяють говорити про існування цього феномена не тільки як привабливої концептуальної моделі, а й об'єктивної реальності, яка має аксіологічні, ґносеологічні, онтологічні, цивілізаційні, інституціональні, конститутивні, нормативні, функціонально-телеологічні, історичні, національні та ментальні параметри, які еволюційним шляхом склалися під впливом відповідних ідей та принципів. Поняття парламентаризму безпосередньо пов'язане з наявністю інститутів, офіційно іменованих пар-

ламентом. Утім парламентаризм не повинен ототожнюватися виключно з традиційними організаційними або функціональними атрибутами тієї чи тієї форми правління. Звідси під парламентаризмом варто розуміти особливий механізм або навіть алгоритм організації державної влади, структурно та функціонально заснований на відповідних конституційних цінностях і демократичних принципах за провідної ролі парламенту з метою утвердження та розвитку відносин соціальної справедливості та конституційного правопорядку.

Саме тому вкрай важливим є узагальнення різнопланових досліджень конституційно-правових проблем парламентської демократії, як і акумулювання різних наукових традицій і концепцій парламентаризму в рамках національної парадигми конституціоналізму.

1 Хоменко О. В. Правові дефініції: поняття, природа та значення (порівняльно-правовий аспект): дис. ... д-ра філос., за спец. 081 «Право» (08 — Право). Київ, 2020. С. 9. 2 Журавський В. С. Становлення і розвиток українського парламентаризму (теоретичні та організаційно-правові проблеми). Київ: Парламентське вид-во, 2002. С. 105.

3 Словська І. Є. Конституційно-правовий статус парламенту — Верховної Ради України: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2013. С. 2. 4 Кривенко Л. Парламент без парламентаризму? Віче. 1997. № 4. С. 13-32. 5

Ірклієнко А. І. Бікамералізм як форма конституційної демократії. Порівняльно-правовий аналіз: монографія. Київ:

Видавничий дім «Інтернаука», 2022. С. 14. 6 Парламентаризм: підручник / В. А. Гошовська [та ін]. Київ : НАДУ, 2016. С. 9. (679 с.). 7 Савчин М. В. Парламентаризм. Мала енциклопедія конституційного права / за заг. ред проф. Ю.Л. Бошицького; Київський університет права НАН України. Київ: Кондор-Видавництво, 2012. С. 241.

8 Романюк А. Парламентаризм. Політична енциклопедія. Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. Київ: Парламентське видавництво, 2012. С. 539. 9 Медоварова Т.Г. Парламентаризм. Політологічний енциклопедичний словник | упорядн. В. П. Горбатенко; за ред.

10. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В.П. Горбатенка. 2-е вид., доп. і перероб. Київ: Генеза, 2004. С. 463.

10 Баликіна Л. І. Становлення та розвиток парламентаризму в Україні та Республіці Білорусь: порівняльні аспекти: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень». Київ,

2015. С. 4.

11 Скребець О. В. Інститут парламентаризму в контексті досвіду демократичної трансформації сучасних суспільств: автореф. дис. ... канд. політ. наук: спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси». Сімферополь, 2005. С. 14.

12 Приходько Х. В. Функціональний і процесуальний підходи дослідження українського парламентаризму (до проблеми парламентського процесу в Україні). Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць. Вип. 61 / редкол.:

С. В. Ківалов (голов. ред.) та ін.; відп. за вип. В. М. Дрьомін. Одеса: Юридична література, 2011. С. 34. Із
Росенко М. І. Теоретико-методологічні засади механізмів розвитку парламентаризму в контексті становлення демократичного врядування в Україні: автореф. дис. ... д-ра наук з держ. упр.: спец. 25.00.02 «Механізми державного управління».

Харків, 2012. С. 10. 14 Ломжець Ю. В. Інститут парламентаризму в сучасній Україні: становлення та динамі
наук: спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси». Одеса, 2011. С. 10. 15 Дистанційний навчальний курс
на тему: «Парламентаризм та парламентська діяльність». Верховна Рада України, URL: <https://e-learning.rada.gov.ua/storage/118/%D0%9F%D1%80%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%B0-%D0%BA%D1%83%D1%80%D1%81%D1%83.pdf> 16 Парламентаризм як політичний інститут: навч.-метод.
посіб. для здобувачів першого (бакалавр.) рівня вищої освіти (Електронне видання) / уклад.: А. Прохоренко,
А. Пехник; Нац. ун-т «Одеська юрид. академія». Одеса: Фенікс, 2023. С. 11.

URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/86c49611-734c-4471-b887-fdcaa984e349/content> 17
Павлова Л.І. Специфіка функціонування інституту парламентаризму в сучасній Україні: автореф. дис. ... канд.
політ.

наук: спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси». Луганськ, 2010. С. 9. 18 Бородин І.Л. Парламентаризм
як історико-правова категорія. Юридичний вісник. 2020. № 2 (55). С. 43. 19 Гапоненко В.А. Специфіка
парламентаризму як інституту демократії у сучасній Україні. Держава і право: Збірник наукових праць.
Юридичні і політичні науки. Випуск 87 / Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України. Київ: Видво
«Юридична думка», 2020. С. 222.

20 Шаповал Т. Про особливості парламентаризму в Україні (теоретичний і конституційний аспекти). Вісник
Національної академії прокуратури України. 2013. № 1. С. 36. 21 Погорєлова А.І. Розвиток культури
парламентаризму, Київ: Парламентське видавництво, 2012. С. 31. (248 с.).

22 Маляренко В. Т. Парламентаризм як фактор дотримання прав людини. Захист прав людини: міжнародний
та вітчизняний досвід: матеріали Г Міжнародної науково-практичної конференції (16 травня 2019 року). Київ:
Національна академія прокуратури України, 2019. С. 382—386, 23 Дадажонов М. Парламентаризм як основа
розвитку держави: теорія і практика Республіки Таджикистан: автореф.

дис. ... канд. наук з держ. упр.: спец. 25.00.01 «Теорія та історія державного управління». Київ, 2007. С. 8. 24
Звіркowska В. А. Український парламентаризм: проблеми становлення та розвитку (Політологічний аналіз):
автореф.

дис. ... канд. політ. наук: спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси». Київ, 2002. С. 8. 25
Парламентаризм: підручник / В.А. Гошовська [та ін.]. Київ: НАДУ, 2016. С. 14-15. (679 с.). 26 Георгіца А.З.
Конституційне право зарубіжних країн: підручник. Тернопіль: «Астон», 2003. С. 309.

27 Батанов О. В. Парламентаризм як феномен і категорія сучасного конституційного права. Правова
держава. Вип. 33. Київ: Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України, 2022. С. 250-261. 28
Скребець О. В. Інститут парламентаризму в контексті досвіду демократичної трансформації сучасних
суспільств:

автореф. дис. ... канд. політ. наук: спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси». Сімферополь, 2005. С. 4. 29 Ломжець Ю. В. Інститут парламентаризму в сучасній Україні: становлення та динаміка: автореф. дис. ... канд. політ.

наук: спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси». Одеса, 2011. С. 14-15. 30 Гагалюк Б. М. Політичні партії в умовах парламентаризму: автореф. дис. ... канд. політ. наук: спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси». Київ, 2006. 20 с.

31 Барабаш Ю. Г. Парламентаризм в системі демократичних цінностей сучасного суспільства. Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. 2004. № 4. С. 47-51. 32 Барабаш Ю.Г. Розвиток засад парламентаризму в Україні. Державне будівництво та місцеве самоврядування. Вип. 11.

Харків: Право, 2006. С. 177. 33 Шаповал В.М. Парламентаризм. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова) та ін. Київ: Видво «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2002. Т. 4: Н-П. С. 436. 34 Георгіца А.З. Конституційне право зарубіжних країн: підручник. Тернопіль: «Астон», 2003. С. 309.

35 Павлова Л.І. Специфіка функціонування інституту парламентаризму в сучасній Україні: автореф. дис. ... канд. політ. наук: спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси». Луганськ, 2010. С. 8. 36 Бориславська О.М. Парламентаризм в умовах європейської моделі конституціоналізму: доктринальні основи та сучасні виклики. Правова держава. 2018. № 30. С. 51.

37 Грובה В.П. Парламентаризм Німеччини: становлення, розвиток, історико-правовий досвід: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних та правових вчень». Харків, 2005. 19 с.

: автореф. дис. ... канд. політ,

Анотація

Висвітлено концептуальні проблеми формування вітчизняної доктрини парламентаризму. Констатуючи, що найбільш багатоаспектною і складною є проблема утвердження в Україні представницької демократії та оптимальної форми організації державної влади, запропоновано посилити у вітчизняній конституційній науці та освіті доктринальні засади сучасного парламентаризму. Проаналізовано комплекс сутнісних і змістових характеристик парламентаризму як феномена сучасного конституційного права, окреслено перспективні напрямки розвитку доктрини парламентського права та процесу. Показано синергетичний зв'язок між теорією сучасного парламентаризму, принципами представницької демократії та фундаментальними інститутами конституційного ладу.

Часопис Київського університету права * 2024/2 41

Ключові слова: парламентаризм, конституціоналізм, парламент, демократія, держава, політичний режим, народне пред-

ставництво.

Oleksandr Batanov. Parliamentarism in the system of categories of modern constitutionalism The conceptual problems of the formation of the national doctrine of parliamentarism are highlighted. Stating the fact that the most multifaceted and complex problem is the establishment of representative democracy in Ukraine and the optimal form of organization of state power, it is proposed to strengthen the doctrinal foundations of modern parliamentarism in the national constitutional science and education. Analyzing the complex of essential and substantive characteristics of parliamentarism as a phenomenon of modern constitutional law, promising directions for the development of the doctrine of parliamentary law and process are determined.

The synergistic relationship between the theory of modern parliamentarism, the principles of representative democracy and the fundamental institutions of the constitutional system is shown. It is proved that parliamentarism as a socio-political phenomenon is one of the most important achievements of civilization. Parliamentarism is directly related to the recognition and realization of the values and principles of constitutionalism and people's sovereignty, the priority of human rights, the constitution of institutions of representative democracy and the idea of parliamentary supremacy in the system of public authorities.

It is argued that in order for parliamentarism to function effectively, efficiently and effectively, it is necessary not only to form but also consistently implement a system of legal principles and norms, functionally teleologically oriented and structurally defined and designed for its material and procedural support. This task is assigned primarily to constitutional law as a fundamental branch of national law, substantively formalized and functionally implemented in one of its subsectors, which is traditionally parliamentary law, which, in turn, is rightly considered the legal basis of parliamentarism.

It is stated that parliamentarism is not an attribute, criterion or result of a purely parliamentary form of government. As a result of democratic organization of socio-political life, a form of realization of the principles of people's sovereignty, democracy, separation of powers and rule of law, political and ideological pluralism, parliamentarism in the synergistic unity of its axiological, ontological, functional-teleological, institutional and other components. (so-called parliamentary-presidential or presidential-parliamentary), and the presidential form of republican organization of the state, as well as parliamentary or dual monarchies. Given this, parliamentarism is a unique phenomenon and a universal phenomenon in the system of modern constitutionalism and democratic statehood, inherent in vari-

ous forms of government. The author draws attention to the civilizational and historical context of parliamentarism. Understanding both the historical and modern experience of the organization and activities of state power, its interaction with civil society, through the prism of a civilizational approach allows us to understand the prospects of parliamentarism in Ukraine in the distant future. Without exaggeration, the civilizational approach allows us to understand the meaning of the national experience of parliamentarism and compare it with the experience of democratic reforms in the West, where parliamentarism has long been a stable civilizational tradition.

Key words: parliamentarism, constitutionalism, parliament, democracy, state, political regime, popular representation.

DOI: [10.36695/2219-5521.2.2024.6](https://doi.org/10.36695/2219-5521.2.2024.6)

YOK 342.7

V. HOMONAY

Vasyl Homonay, Doctor Habilitat of Legal Sciences, Professor of Department of Constitutional Law and Comparative Jurisprudence, Uzhhorod National University"

ORCID: 0000-0002-1479-4329

LUSTRATION PROCEEDINGS: CIVIL AND CRIMINAL ASPECTS OF ARTICLE 6 OF THE CONVENTION FOR THE PROTECTION OF HUMAN RIGHTS AND FUNDAMENTAL FREEDOMS

Formulation of the problem. When applying the lustration procedure, the rights of a person are limited. International human rights standards do not prohibit lustration, but «international law recognizes the legality of limiting the rights and freedoms of individuals» [1]. At the same time, it is important to observe the principle of the rule of law when applying lustration. In Ukraine, in accordance with Art. 8 of the Constitution of Ukraine [2] applies the principle of the rule of law, and the Constitution of Ukraine has the highest legal force. Lustration must be provided for by legislation because there is a principle of the impossibility of narrowing rights, according to which «when adopting new laws or making changes to existing laws, it is not allowed to narrow the content and scope of existing

rights and freedoms» (Article 22 of the Constitution of Ukraine). The norms of the Law of Ukraine «On Purification of Power» [3] precisely establish the possibility of lustration. But when applying lustration, it is important to observe Art. 6 of the Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms [4], which has two aspects — civil and criminal. Taking into account the specifics © М. Гомонай, 2024 - и с й Василь Васильович Гомонай, доктор юридичних наук, професор кафедри конституційного права та порівняльного правознавства Ужгородського національного університету

Файли матеріалу

Оригінальний файл автора